

هم‌اندیشی سفینه تبریز در دانشگاه لیدن هلند

دکتر علی اشرف صادقی*

در سال ۱۳۷۴ کتابخانه مجلس شورای اسلامی موفق به خریدن کتابی شد که مشتمل بر حدود ۲۰۸ رساله است. گردآورنده و کاتب این مجموعه یکی از دانشمندان تبریز به نام ابوالمجد محمد بن مسعود تبریزی و تاریخ کتابت آن میان سالهای ۷۲۰ تا ۷۲۳ است. رساله‌هایی که پس از این تاریخ کتابت شده‌اند از نسخه افتاده‌اند. آخرین رساله سفینه دارای تاریخ ۷۳۳ است. مدتی بعد از ورود کتاب به کتابخانه دوست دانشمند آقای عبدالحسین حائری، از نگارنده خواست تا اشعار فهلوی و تبریزی کتاب را بررسی کنم. پس از بررسی کتاب و پی‌بردن به اهمیت فوق‌العاده آن به آقای دکتر نصراله پورجوادی مدیر وقت مرکز نشر دانشگاهی پیشنهاد کردم تا با مذاکره با اولیای کتابخانه مجلس، مرکز نشر این کتاب را به صورت عکسی منتشر کند. خوشبختانه این درخواست مورد موافقت ریاست کتابخانه قرار گرفت و کتاب در سال ۱۳۸۱ با نام سفینه تبریز منتشر شد.

پس از چاپ سفینه رفته رفته اهمیت آن بر اهل فن آشکار شد. من قبل از انتشار آن دو مقاله، یکی در یادنامه دکتر احمد تفضلی (۱۳۷۹) و دیگری در مجله زبان‌شناسی (سال ۱۵، ش ۲، ۱۳۷۹) منتشر کرده بودم. دکتر پورجوادی نیز دو مقاله، یکی در مجله معارف (سال ۱۷، ۱۳۷۹) و دیگری در نامه بهارستان (سال اول، ۱۳۷۹) به چاپ رسانده بود. دو مقاله دیگر نیز به قلم نگارنده در سال چهارم نامه بهارستان (۱۳۸۲) به

*. استاد دانشگاه تهران.

چاپ رسید. در اواخر ۱۳۸۲ خبر رسید که دانشگاه لیدن سمیناری را برای بحث در مندرجات سفینه تدارک دیده و از عده‌ای از محققان ایرانی و اروپائی برای شرکت دعوت به عمل آورده است. کسانی که از ایران دعوت شده بودند عبارت بودند از استاد ایرج افشار، دکتر اصغر مهدوی، دکتر نصرالله پورجوادی، دکتر حسین معصومی همدانی، سیدعلی آل داود، نادر مطلبی کاشانی و نگارنده این سطور. هم‌اندیشی در روزهای جمعه چهارم و شنبه پنجم ژوئن (۱۵ و ۱۶ خرداد) برگزار شد و به غیر از دکتر اصغر مهدوی که قبل از اخذ ویزا به سرای دیگر شتافت بقیه دوستان ایرانی در هم‌اندیشی حضور داشتند و مقاله ارائه کردند.

سایر شرکت کنندگان از کشورهای انگلستان، آلمان، فرانسه، ازبکستان، اسرائیل و بیشتر از خود هلند بودند. سخنرانیها به انگلیسی بود، جز یک سخنرانی به فرانسه (از ایرج افشار) و دو سخنرانی به فارسی (از سیدعلی آل داوود و نادر مطلبی کاشانی). متن انگلیسی سخنرانی آقای مطلبی کاشانی در جلسه توزیع شد و خلاصه سخنرانی آقای آل داود را دکتر معصومی فی‌المجلس به انگلیسی ترجمه کرد. عناوین سخنرانیها بدین قرار بود:

۱. ویم خریٔسن Wim Gerritsen (دانشگاه لیدن). موضوع سخنرانی او در برنامه‌ای که برای ما فرستاده شده بود اعلام نشده بود و ارائه هم نشد.
۲. ایرج افشار: ویژگیهای نسخه‌شناختی سفینه.
۳. اریک کواکل Erik Kwakkel (دانشگاه کلمبیای بریتانیا): نسخه‌های پیوسته و پشت سر هم کتابت شده یا نسخه‌های نامرتب؟ فواصل در جُنگها و اهمیت آنها برای تحقیقات متنی.
۴. یان اشمیت (دانشگاه لیدن): نسخه‌های خطی منشآت دوره عثمانی در کتابخانه لیدن.
۵. حسین معصومی همدانی: اهمیت رساله‌های علمی در سفینه.
۶. ژیوا وِزل Živa Vesel (مرکز ملی تحقیقات علمی فرانسه): رساله‌های علمی در سفینه: نشان دهنده فرهنگ مؤلف و عناصری برای بحث درباره طبیعت و نوع این مجموعه.
۷. نادر مطلبی کاشانی: نامه‌های شمس الدین محمد جوینی در سفینه. وی در سخنرانی خود به تحلیل وصیت نامه صاحب دیوان پرداخت. این وصیت نامه نویافته

در جای دیگری نیامده است.

۸. یوهان ترهار Johan ter Haar (دانشگاه لیدن): متون عرفانی در سفینه.
۹. خانم رایاشانی Raya Shani (دانشگاه عربی اورشلیم): جنبه شیعی در سفینه تبریز و بعضی نقاشیهایی که در متون تاریخی عهد ایلخانان آمده است.
۱۰. خرت وارنار Geert Warnar (دانشگاه لیدن): متون عرفانی و سنت نسخه‌های خطی در ادبیات هلندی در قرون وسطی.
۱۱. چارلز ملویل Charles Melville (دانشگاه کمبریج): نظام التواریخ قاضی بیضاوی در سفینه، نسخه‌ای کهن.
۱۲. سیدعلی آل داوود: بررسی رساله‌ها و اسناد تاریخی سفینه. در این سخنرانی ۱۲ رساله و کتاب تاریخی معرفی شد که آخرین آن نامه غیاث الدین محمد پسر رشیدالدین فضل‌الله و وزیر سلطان ابوسعید و آریاخان آخرین پادشاه ایلخانی ایران بود. غیاث‌الدین که توانسته بود با تمهیداتی آریاخان را به سلطنت بردارد در این نامه برای او شرایطی معین کرده است که تفصیل آن تاکنون در هیچ منبع دیگر نیامده است.
۱۳. خانم خابری یله (گابریل) فان دربرخ Gabrielle van den Berg (دانشگاه لیدن): ادبیات مربوط به خرد در سفینه. بحث وی اساساً در مورد دو رساله‌ای بود که با عنوان پندنامه انوشیروان و کلمات بزرگمهر در سفینه آمده، اما تحقیق خوبی درباره تاریخچه این رساله‌ها کرده بود.
۱۴. فیروزه عبدالله یوا (اصلاً از پدر تاجیک و از مادر تاتار، از دانشگاه کیمبریج): ژانر جنگ‌نویسی و سفینه تبریز. وی ضمن سخنرانی خود بحثی هم راجع به مهستی گنجوی و رباعیاتی که از او در سفینه آمده به میان آورد.
۱۵. علی اشرف صادقی: لغت فرس اسدی در سفینه. در این سخنرانی ضمن بحث از نسخه لغت فرس مندرج در سفینه که مادر نسخه مبنای چاپ عباس اقبال تصور شده تفاوت‌های این نسخه با نسخه عباس اقبال نشان داده شده و گفته شد نسخه اقبال مستقیماً از روی سفینه نوشته نشده، بلکه نسخه یا نسخه‌هایی در این فاصله وجود داشته است (مشروح این مقاله در نامه بهارستان، سال ۴، ش ۱ و ۲، ۱۳۸۲ به چاپ رسیده است).
۱۶. نصرالله پورجوادی: مناظره‌های مندرج در سفینه و اهمیت تاریخی آنها.
۱۷. سونیل شارما Sunil Sharma (پژوهشگر علمی از برلن، اصلاً هندی و پژوهشگر دانشگاه هاروارد): زیبایی‌شناسی اشعار شهر آشوب.

۱۸. اصغر سید غراب (دانشگاه لیدن): نظریه‌های عشق و سفینه تبریز.
در پایان نشست ششم آقای یان یوست ویتکام Jan-Just Witkam رئیس بخش نسخه‌های شرقی دانشگاه لیدن نمایشگاه کوچکی از نسخه‌های خطی فارسی و عربی ترتیب داده بود که شرکت کنندگان را به دیدار از آنها دعوت کرد. بعضی از نسخه‌ها عبارت بودند از:

۱. قس الانوار و بهجة الاسرار که به غلط به ابن عربی نسبت داده شده و مسلماً به قبل از زمان او تعلق دارد. این کتاب مجموعه‌ای است که بعضی از رسالات آن عبارت‌اند از: اختیارات الایام؛ کتاب سياسة البدن و فضائل الشراب؛ خلاصه چهارده مقاله جالینوس به ترجمه حنین بن اسحق؛ تدبیر الاغذیة و الاشریة؛ جداول جفر و غیره.

۲. مجموعه‌ای شامل رساله‌های نجومی و ریاضی به عربی و فارسی، از جمله مسائل فی احکام علم النجوم من قول هرمس الحکیم؛ زیج طیلسان؛ مسائل الجبر و المقابله؛ المسائل الحسابیة از ابوزید حسن بن عبیدالله فارسی؛ شرح ما اشکل من مصادرات کتاب اقلیدس از خیام و غیره.

۳. مجموعه‌ای شامل رسائل مختلف از جمله کتاب جوابات الروم و الافرنج؛ کتاب سیر الخلفا (آخرین خلیفه‌ای که در آن ذکر شده المکتفی بالله (۵۵۵- ۵۳۰ ه. ق) است). در پایان این هم‌اندیشی تصمیم گرفته شد که دو هم‌اندیشی دیگر نیز درباره سفینه برگزار گردد. هم‌اندیشی دوم در تهران و هم‌اندیشی سوم در پاریس خواهد بود.